

Ганна Потапчук,

кандидат юридичних наук, докторантка
Інституту законодавства Верховної Ради України
ORCID: 0000-0002-7963-035X

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-48-3>

УДК 342(477)+340.134+349.6

Екологічний конституціоналізм: до питання про методологію пізнання (розуміння, визначення та дослідження)

Становлення, розвиток та інтенсивні процеси національно-правової і міжнародно-правової легалізації феноменології екологічного конституціоналізму об'єктивують та актуалізують проблематику його методологічного супроводження і забезпечення, що, своєю чергою, детермінує та контекстуалізує його розуміння, визначення та дослідження як складного, системного, соціально-нормативного явища, що володіє внутрішньодержавною та міжнародною політико-нормативною складовою та виступає однією з новітніх видових характеристик національного і глобального конституціоналізму, що в умовах демократичної правової державності відіграє визначальну роль в формуванні і становленні, розвитку і вдосконаленні останньої, як наріжного напрямку існування державно організованого соціуму в умовах глобалізації.

Актуалізація наведеного питання зумовлено тим, що наукове пізнання

завжди здійснюється у двох сферах: теоретичній (це передбачає вивчення історії становлення та процесів розвитку тієї чи іншої науки, зокрема правознавства як теоретичної системи знань) і методологічній (що означає пошук, формування і застосування методів пізнання та діяльності). Власне, друга сфера – це визначення шляху пізнання [1, с. 7].

Отже, для розкриття методології розуміння, визначення та дослідження екологічного конституціоналізму нам необхідно визначити методологію розуміння, визначення та дослідження феноменології загального конституціоналізму, що виступає в наш час як одне з найскладніших питань теорії конституційного права.

Актуалізація профільної проблематики обумовлена низкою факторів. На думку дослідника Г. І. Муромцева, по-перше, це живий інтерес до неї вітчизняних дослідників (на нашу думку – вчених-конституціоналістів

будь-якої держави. – Авт.); по-друге, це той парадоксальний факт, що кількість присвячених їй публікацій чи не пропорційно розкиду думок у питаннях змісту та структури поняття «конституціоналізм», історичних причин та умов його виникнення, ступеня його універсальності і т. д. [2].

В цьому останньому аспекті є показовою доктринальна позиція професора В. Г. Графського, який порівнює таку ситуацію, що склалася, з безплідною дискусією, яка завершилася, «про правильне розуміння права». «Майже на порожньому місці настала черга належного тлумачення іншого, більш загадкового за змістом терміна, який називається «конституціоналізмом»... Його ознаки і риси відшукують у політичній практиці сивої давнини, а всі його сучасні втілення обросли... багатьма і різнорідними узагальненнями. Отже, можна говорити про ще одну дуже давню тему, що не піддається виразному тлумаченню» [3].

Системний аналіз наведеної позиції свідчить, що вона як твереза оцінка стану профільного питання, дуже точно відображає суть справи. Можна констатувати, що ситуація тут є настільки суперечливою, що подальше вивчення проблеми навряд чи можливе без дослідження причин такого значного різнобою в думках та суті розбіжностей у тлумаченні поняття «конституціоналізм». А це, своєю чергою, об'єктивує і актуалізує дослідження методологічних аспектів цієї вельми важливої, але складної та суперечливої для науки конституційного права і конституційно-правових реалій феноменології, що відіграє для них основоположну інституційну та визначально-конститууючу роль. Ба більше, існування такого доктринального різнобою має і відповідні позитивні наслідки, одним з яких є свідчення про полісемічність профільного термінопоняття. А це, своєю чергою, ще більш актуалізує питання

його методологічного супроводження і забезпечення.

Звичайно, навряд чи можливо всебічно розкрити всю різноманітність проблем, що тут виникли, але можна виділити та віокремити такі, що відіграють роль суттєвих, що виконують ідентифікаційну роль, причому, не тільки для існування, функціонування і розвитку конституціоналізму як такого, але й його видових іпостасей, включаючи й екологічний конституціоналізм.

Початком формування феноменології екологічного конституціоналізму стала 23 нарада Робочої групи Сторін Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, що проходила під егідою Європейської економічної комісії ЕКОСОС ООН 26–28 червня 2019 року у Женеві (Швейцарія). При розгляді Пункту 3 с) попереднього порядку денного щодо доступу до правосуддя в процесі Суддівського колоквиуму по Цілі 16 в області сталого розвитку: роль судової системи в сприянні забезпеченню верховенства права в питаннях навколишнього середовища [4, с. 3], було вперше зроблено таке обґрунтування щодо формування екологічного конституціоналізму:

– останнім часом все ширше усвідомлюється принцип верховенства права в питаннях, що стосуються навколишнього середовища, і права на здорове навколишнє середовище;

– в цілому не менше 155 держав взяли на себе правові зобов'язання згідно з договорами, відповідно до конституцій і законодавства поважати, захищати і здійснювати це право, і серед них налічується не менше 20 країн, суди яких постановили, що право на здорове навколишнє середовище є найважливішим елементом конституційного права на життя і тому являє собою охороняється конституцією право, яке можна відстоювати в судах;

– багато національних судів загальноєвропейського регіону прийняли рішення щодо права на здорове навколишнє середовище;

– отже, визнано, що екологічний конституціоналізм є відносно новим явищем, яке знаходиться на стику конституційного права, міжнародного права, права прав людини і права навколишнього середовища;

– екологічний конституціоналізм – це явище, яке відображає визнання того факту, що навколишнє середовище є належним предметом захисту в конституційних текстах і в судах в усьому світі;

– у екологічному конституціоналізмі також знайшли відображення інноваційні конституційні механізми забезпечення екологічних прав і прав людини або досягнення стійкого розвитку.

Отже, системний аналіз наведених положень дав змогу зробити наступні висновки методологічної властивості [5, с. 126–127], що торкаються екологічного конституціоналізму, що:

– має своєю теоретико-ідеологічною основою принцип верховенства права в питаннях, що стосуються навколишнього середовища, і права на здорове навколишнє середовище (нормативно-засадниче забезпечення. – авт.);

– у своєму праксеологічно-функціональному аспекті витікає з діяльності національних судів, які постановили, що: а) право на здорове навколишнє середовище є найважливішим елементом конституційного права на життя; б) тому воно є правом, що охороняється конституцією; в) звідси, воно є правом, яке можна відстоювати в судах (судово-охоронувальне забезпечення. – авт.);

– у своєму ефективному-результативному вимірюванні базується на тому, що багато національних судів загальноєвропейського регіону прийняли рішення щодо права на здорове

навколишнє середовище (телеологічно-захисне забезпечення. – авт.);

– у своїй структурно-архітектонічній побудові є відносно новим явищем, яке знаходиться на стику конституційного права, міжнародного права, права прав людини і права навколишнього середовища (міждисциплінарно-комплексне забезпечення. – авт.);

– у своєму глобально-охоронувальному і глобально-захисному розумінні представляє собою явище, яке відображає визнання того факту, що навколишнє середовище є належним предметом захисту в конституційних текстах і в судах в усьому світі (глобально-захисне забезпечення. – авт.);

– у своєму інструментальному супроводженні і забезпеченні є явищем в якому знайшли відображення інноваційні конституційні механізми забезпечення екологічних прав і прав людини або досягнення стійкого розвитку (інноваційно-конституційне забезпечення. – авт.).

Треба зазначити, що спеціальних досліджень, присвячених визначенню методології екологічного конституціоналізму, як втім й методології загального конституціоналізму, на сучасному етапі розвитку юридичного знання фактично не існує. Але, ця проблематика розглядається частково великою кількістю дослідників в процесі дослідження проблематики загального конституціоналізму у конкретних аспектах та контекстах, в процесі аналізу конституційної проблематики, її наративів та контакцій, що пов'язані зі становленням національного і глобального конституціоналізму. Саме з таких позицій треба розглядати доктринальні розробки зарубіжних вчених, зокрема Т. Аллана, Г. Бермана, Ю. Габермаса, Ф. Гаєка, Л. Генкіна, В. Графського, Р. Дворкіна, Ч. Маклвейна, Г. Муромцева, Г. Нольте, Дж. Раца, М. Розенфельда, Дж. Роулза, І. Степанова, Б. Таманаги, Ф. Фукуями, С. Холмса, А. Шайо, а також праці українських

вчених: М. Баймуратова, Ю. Барабаша, О. Батанова, О. Васильченко, Ф. Веніславського, С. Головатого, Є. Ерліха, М. Козюбри, В. Колісника, М. Костицького, А. Крусян, М. Мельника, Н. Мішиної, М. Орзіх, О. Петришина, В. Погорілка, С. Погребняка, В. Речицького, С. Різника, М. Савчина, А. Селіванова, І. Сліденка, Т. Слінько, О. Совгирі, П. Стецюка, Б. Тищика, Ю. Тодики, В. Федоренка, В. Шаповала, С. Шевчука, Ю. Шемшученка та інших.

Враховуючи те, що проблематика глобального конституціоналізму та його методології в вітчизняній конституційно-правовій науці знаходиться на початковій стадії (треба зазначити наукові розвідки Є. О. Львової, А. М. Медушевського, В. С. Могілевського, В. В. Шамрая), у своїй більшості вона базується на доктринальних дослідженнях зарубіжних вчених, а саме: Ю. Арато, Дж. Вайлера, М. Вінд, А. Вінер, А. Бьянкі, А. фон Богданді, Ю. Габермаса, Д. Грім, П. Грега, Ж. Д'Аспермона, П. Добнер, Дж. Дуноффа, Ж.-П. Жаке Т. Йохансен, А. Кассезе, С. А. Кардбаума, Б. Кінгсбуррі, С. Кіма, Я. Клабберса, Н. Кріша, М. Кумма, М. Лугліна, Дж. К. Ніколаїдіса, М. Мадуро, Ш. Отер, А. Петерс, Е.-У. Петерсманна, Д. Розенау, К. Робінсона, А. Скордаса, А. Стоун Світа, Г. Тойбнера, М. Тушнета, К. Томушата, Д. Трахтмана, Дж. Туллі, Такао Суамі, Г. Ульфштейна, Н. Уолкера, Р. Фалька, Б. Фасбендера, А. Фішер-Лескано, Р. Форста, Г. Халмаи, Д. Хальберстама, К. Чіампі, К. Швьобель-Патель, Е. Штейна, А. Шайо, а також науковців, які займаються дослідженням зазначених питань на пострадянському просторі – О. М. Барабанова, В. В. Гончарова, В. Д. Зорькіна, С. Ю. Кашкіна, І. Конюхової (Умнової), І. Кравця, Р. Людвиковського, А. Медушевського, В. Расторгуєва та інших. Разом з тим, необхідно наголосити на тому, що

проблематика методології екологічного конституціоналізму наведеними вченими практично не досліджувалась.

Тому, **метою цієї статті** є дослідження розуміння та визначення методології екологічного конституціоналізму через призму методології загального (вітчизняного) конституціоналізму як його генетично-функціональної і видової складової.

Для системного і комплексного дослідження розуміння та визначення методології екологічного конституціоналізму, вважаємо за потрібне, визначити насамперед роль і значення методології в становленні і розвитку сучасного наукового знання, а потім й основоположні засади методології загального (вітчизняного) конституціоналізму, застосовуючи його змістовно-дефінітивну, структурну, функціональну, праксеологічну, комунікативну та інші характеристики, що будуть використані в процесі визначення методології власне екологічного конституціоналізму.

Є загальновідомим, що процес розвитку науки невід'ємний від розвитку методології пізнання. В той же час радикальні якісні зрушення в розвитку науки визначені як наукові революції. При цьому характерною ознакою наукової революції є не тільки поява нових знань, а й нове розуміння знання, яке існує, інтерпретація його в контексті нового розуміння, нові підходи щодо його отримання. Але наукова революція не є миттєвим переворотом, оскільки нове не відразу отримує в науці визнання. Зіткнувшись із суперечностями, ігнорувати або заперечувати які вже просто неможливо, деякі фахівці доходять висновку, що чинна система понять утратила свою спроможність і вичерпала свій потенціал. Саме в такий перехідний період відбувається так зване зрушення парадигми – зміна системи понять, цінностей і цілей. Сутність цього процесу досить влучно

відображає афоризм відомого англійського кібернетика Стаффорда Біра, який відчув цю транзитну проблематику ще в 1975 році, тонко помітивши: «Прийнятні ідеї вже неефективні, а ефективні ідеї ще не прийнятні» [6]. Як зазначає Дж. Гараедаги, навколишній світ здається нам складним і хаотичним тільки тому, що для його пояснення ми використовуємо неадекватні концепції. Але варто нам зрозуміти будь-яке явище, і все стає простим і зрозумілим. Складність і хаотичність не є неодмінними характеристиками сучасної дійсності, вони всього лише особливості нашого сприйняття і розуміння. Варто змінити дослідницьку позицію (наприклад, перейти в іншу систему координат), застосувати іншу методологію або скористатися більш виразними засобами опису проблеми, як раптом вона стає податливою до більш глибокого і системного сприйняття, розуміння і розв'язання [7, с. 87]. Отже, для успішного дослідження суспільства та ефективного розв'язання проблем його розвитку необхідна адекватна методологія. А це, – об'єктивує, активізує, актуалізує, контекстуалізує, рефлексує важливість і необхідність розробки, наявності і втілення методології, як системної сукупності методів і засобів щодо пізнання наукових реалій (ознак и характерологічних рис явищ, закономірностей їх виникнення, існування, функціонування, вдосконалення і розвитку тощо) в процесі наукового пошуку.

Звідси методологія, як той самий пізнавальний фундамент, на якому будується дослідження, виступає невід'ємним компонентом будь-якої науково-дослідної роботи. Вважаємо, що тут необхідно погодитись з доктринальною позицією дослідника С. К. Бостана в тому, що закласти цей фундамент у сучасних умовах, однак, не просто, адже складна і суперечлива правова реальність потребує

адекватного цим умовам методологічного інструментарію. «Підібрати» такий інструментарій важко будь-якому вченому-правознавцю, але важче за все організувати та показати «лабораторію» свого дослідження вченим-початківцям – здобувачам наукового ступеня. Свідченням зазначеного є, зокрема, тексти дисертаційних праць останніх років, де, незважаючи на велику кількість публікацій з методології правознавства, автори не наводять розгорнутої характеристики методології або хоча б методологічних засад свого дослідження і обмежуються простим переліком використаних методів у вступі. І це не випадково, адже формулювати своє чітке бачення методології, не тільки молодим, а багатьом досвідченим вченим не дозволяє чи-то «методологічний плюралізм» чи-то «методологічний хаос», який склався в сучасній юридичній науці і, напевно, не тільки в ній [8, с. 17].

Наведені вище теоретично-парадигмальні настанови, повністю відносяться до формування і реалізації проблематики методології конституціоналізму (від лат. *constitutio* – встановлення, устрій) – системної феноменології, що з'явилась в конституційно-правовій науці наприкінці ХХ ст., як узагальнюючий термінологічний системоконкомплекс, для визначення: по-перше, якісно нової системи знань політико-правового характеру, предмет дослідження якої становлять фундаментальні цінності демократії, обґрунтування необхідності встановлення конституційного ладу (теоретичні аспекти), аналіз історії і практики конституційного розвитку держави, їх груп і світового співтовариства; а, по-друге, для ідентифікації суто внутрішньодержавних але параметально-визначальних ознак публічної влади: а) механізму державної влади, обмеженого конституцією; б) політичної системи, що спирається

на конституцію і в) конституційних методів управління [9].

Отже, посилаючись на наведені складні, багаторівневі, системно-функціональні ознаки конституціоналізму, можна дійти висновку, що, по-перше, профільна феноменологія об'єктивно потребує наявності відповідної методології; по-друге, така методологія для більш глибокого розкриття профільної феноменології повинна бути вельми різноманітною і складати відповідну сукупність методів пізнання конституційно-правової реальності; крім того, по-третє, вона повинна відповідати новим вимогам, які детермінуються якісними змінами, що відбуваються на правовій мапі світу та в міжнародно-правовій системі, завдяки глобалізаційним змінам і новітньої форми глобалізації – правовій глобалізації.

На наш погляд, треба зробити ще одне зауваження, що торкається міфологізації конституціоналізму, що як відповідна терміносистема впливає на розуміння широкими верствами населення ролі і значення Конституції як правового феномену, та її можливостей щодо регулювання основоположних суспільних відносин, що виникають між людиною, суспільством і державою. Бо таке розуміння базується на «стійких і повторюваних конструктивів народної фантазії, що узагальнено відображають дійсність у вигляді чуттєво-конкретних персоніфікацій, сутностей, одушевлених істот, що мислилися архаїчною свідомістю як цілком реальні» [10, с. 229]. Треба зазначити, що і міфологема конституціоналізму також не функціонує без відповідної методологічної бази, бо «сліпа віра» у феноменологію Конституції не спрацьовує без тверезої оцінки потенційних можливостей цього основоположного джерела національного конституційного права і всієї національної правової системи, а це можливо лише через формування його відповідного усвідомлення, що є

результатом застосування відповідних методів і засобів його пізнання.

Звертаючись до визначення конкретних методологічних підходів в профільній сфері, треба звернути увагу на конкретні методи (засоби) пізнання феноменології конституціоналізму, транспонуючи їх й в контексті його відносно нової видової іпостасі – екологічного конституціоналізму. Отже, насамперед, треба звернути увагу на такі методи пізнання конституціоналізму:

А) Лінгвістичний (лінгвістично-етимологічний, лінгвістично-семантичний) метод у дослідженні профільної проблематики, по суті, зводиться до граматичного тлумачення терміна «конституціоналізм» і як його наслідок, до визначення змістовного навантаження профільного терміна.

По-перше, це дозволяє через метод структуризації виділити в структурі слова, що його позначає, основу – «конституціонал-» та суфікс «-ізм», а, по-друге, визначити їх змістовний потенціал. Як відомо, перша з цих складових походить від латинського слова “constitution”, яке вже в епоху Стародавнього Риму вирізнялося багатозначністю. З одного боку, під ним розумілися будова, структура чогось (наприклад, книги, організму тощо) [11, с. 258; 12, с. 449]. У цьому сенсі зазначений термін міг використовуватися не тільки у правовій, а й у сфері пізнання і людської діяльності. З іншого боку, одним із сенсів цього терміна в античну епоху був устрій держави. Так, згідно з Аристотелем, природа держави зводиться до її устрою, до її конституції [13, с. 8]. Нарешті, у посткласичному періоді історії римського права імператорські конституції стають основною формою позитивного права [14, с. 69].

Що ж до суфікса «-ізм», то він означає у цьому випадку певне узагальнення, зведення чогось воедино, як, наприклад, у слові «організм», що

розуміється як сукупність органів та систем, чи як напрям у науці, теоретичній думці – наприклад, марксизм, дарвінізм тощо, – що, до речі, теж передбачає наявність відповідної кількості (безліч) наукових праць, об'єднаних теоретико-методологічною єдністю. У підсумку, сама присутність цього суфікса обумовлює розуміння конституціоналізму як поняття складового, більш того – системного, що породжує необхідність вивчення його структури [15, с. 5].

Отже, використання лінгвістичного методу у дослідженні феноменології конституціоналізму має в цьому випадку ефект «ланцюгової реакції», бо визначення її змістовного навантаження автоматично веде до використання нових методів (засобів) в процесі наукового пошуку в сфері конституціоналістики. А саме:

– історичного методу – бо, по великому рахунку, змістовне наповнення конституціоналізму, як механізму обмеження державної влади, має важливу політико-історичну складову, що демонструє становлення профільної феноменології в її історичній ретроспективі. В цьому контексті можна підтримати питання, що ставить дослідник Г. І. Муромцев [2], відносно визначення аксіо-історичних надбань та значення цього феномену, а саме:

1. Якою мірою коректно використання поняття «конституціоналізм» стосовно державної влади, що існувала на століття і навіть на тисячоліття раніше, ніж це поняття виникло? Зазвичай, можна констатувати, що використання цього поняття до наведених часів має відповідну наукову доцільність і ефективність, – особливо в контексті обґрунтування діяльності органів публічної влади, її особливостей, форм реалізації тощо – в ретроспективі, з транспонуванням цього ж підходу на сучасність та на перспективи розвитку профільної феноменології.

2. Що ж є фактором обмеження

державної влади в рамках поняття «конституціоналізм» – природне право, права людини, історичний досвід та традиції країни, чинна конституція чи ще щось? Чи коректно говорити про судовий конституціоналізм у рамках загального поняття «конституціоналізм»? Тобто, йдеться про становлення системного комплексу питань, відповідь на які надає профільній феноменології універсально-системного та стратегічно-функціонального характеру і значимості в формуванні, реалізації та вдосконаленні демократичної правової державності як показовому результаті існування та дії конституціоналізму.

3. Чи змінюється зміст поняття «конституціоналізм» у ході історії? Треба наголосити на тому, що це не пусте питання, відповідь на яке, до речі, в контексті визначення загального підходу, ще фактично не вирішене. Так, наприклад, дослідник сучасного конституціоналізму, особливо судового конституціоналізму, вітчизняний вчений І. Д. Сліденко, вважає, що конституціоналізм існує як єдиний загальний феномен, який має відповідні незмінні характерологічні риси, на нього не впливають національні особливості конституційного розвитку держав – він абсолютний і універсальний симулякр державно організованого соціуму та єдиний лакмусовий папірець, що визначає якість конституційного розвитку будь-якої держави [16, с. 47]. Інші дослідники-конституціоналісти, зокрема М. П. Орзіх і А. Р. Крусян, навпаки, виокремлюють національні моделі профільної феноменології [17; 18].

Отже, застосування наведених положень до лінгвістичного аналізу екологічного конституціоналізму, на наш погляд, надає цій феноменології бінарного методологічного потенціалу та мультиплікативного значення. Бо, по-перше, роль і значення екологічного конституціоналізму, при всьому його значенні для національного

правопорядку і державності, зазвичай, виходить за межі національної держави, бо фактично і об'єктивно носить глобально-універсальний характер; по-друге, попереднє свідчить про об'єктивність необхідності застосування до пізнання профільної феноменології загального методологічного інструментарію; по-третє, це детермінує об'єднання зусиль представників конституційно-правової доктрини різних держав у застосуванні єдиних методологічно-лапідарних їх підходів до пізнання такої феноменології; по-четверте, це детермінує об'єктивне об'єднання зусиль представників конституційно-правової та муніципально-правової доктрин щодо такого об'єднання науково-пошукових зусиль, враховуючи на те, що екологічний конституціоналізм насамперед має свій прояв на рівні місцевого самоврядування в межах локального соціуму – територіальної громади в умовах повсякденності і саме там, де людина здійснює свій життєвий цикл; по-п'яте, це зумовлює об'єднання у науковому пошуку відносно профільної феноменології зусиль представників конституційно-правової та міжнародно-правової доктрин, бо саме тут йдеться про існування і виживання всієї людської популяції як основи людської цивілізації.

Системний аналіз наведених питань свідчить про те, що для дослідження профільної феноменології вкрай необхідними виступають:

Б) теоретико-доктринальний метод – що дозволяє дослідити теоретичні аспекти розуміння феноменології загального конституціоналізму, а також визначити процес і змістовність його доктринального супроводження і забезпечення. Відносно екологічного конституціоналізму тут актуалізуються питання його визначення, враховуючи досить широке коло об'єктів довілля, що потребують нормативного захисту через відповідні

регламентацію і регулювання, а також питання його визнання, як одного з найважливіших напрямків діяльності держави щодо реалізації основоположних інтересів і прав людини в сфері забезпечення екологічного благополуччя і екологічної безпеки;

В) методи формальної логіки дозволяють використовувати комплекс методів і засобів пізнання (дослідження) предметів, явищ, процесів об'єктивного світу та використовувати їх у своїй розумовій діяльності. Отже, у правовому мисленні юриста свідоме використання логічних методів є необхідною умовою для вирішення специфічних теоретичних і практичних проблем у галузі права, для здобуття нового знання у процесі пізнавальної діяльності. До логічних методів пізнання відносяться: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, дедукція, індукція, аналогія, екстраполяція, моделювання, гіпотеза. Методологія конституціоналізму включає всі наведені методи, що дають змогу розкрити профільну феноменологію як багатомірне і багаторівневе явище, яке має досить складний елементний склад та демонструє безпосередній або опосередкований зв'язок елементів, що володіють інституційними та кумулятивними властивостями щодо формування демократичної правової державності [19, с. 37]. Використання методів формальної логіки в сфері екологічного права дозволяє досить чітко і однозначно виявити та визначити пріоритети у відповідній діяльності держави та її публічної влади, а також всіх суб'єктів конституційного права щодо забезпечення екзистенційних прав людини в екологічній сфері;

Г) системний метод (холізм) (англ. Systems thinking – системне мислення) – напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними,

тобто розгляд об'єкта як моделі системи. Феноменологія конституціоналізму представляє собою досить яскравий приклад системного явища, яке розкривається завдяки методологічним підходам щодо дослідження конституціоналізму як системи. Вважаємо, що феноменологія екологічного конституціоналізму фактично являє собою класичну статично-функціональну систему, що складається з набору екзистенційно-важливих елементів, які знаходяться в органічному та взаємодетермінованому зв'язку між собою, враховуючи на основоположні життєві настанови існування довкілля, його біолого-соціальні фактори формування, існування та функціонування та девіацій.

Основоположниками системного підходу Л. фон Берталанфі, О. О. Богдановим, Г. Саймоном, П. Друкером, А. Чандлером виокремлюються основні ознаки системного підходу, що дають можливість більш глибоко та більш детально у статичному і функціональному розумінні дослідити системне розуміння конституціоналізму, а саме:

– система – сукупність елементів і зв'язків між ними (системно-статична ознака. – Авт.). Є характерною й для екологічного конституціоналізму, але на більш високому і важливому рівні, бо мова йде не тільки про існування суспільства і держави, правовий статус людини, а й, насамперед, про життя людини та її популяції;

– структура – спосіб взаємодії елементів системи за допомогою певних зв'язків (картина зв'язків і їх стабільностей) (системно-організуюча ознака. – Авт.). Для екологічного конституціоналізму ця ознака володіє найважливішим значенням, бо його телеологічні домінанти можуть бути досягнуто тільки завдяки інституційно-детермінаційній взаємодії об'єктивно зацікавлених суб'єктів у збереженні довкілля як основи існування

людини, її груп, асоціацій та людства в цілому на різних рівнях існування соціуму при його державній організації;

– процес – динамічна зміна системи в часі. Темпоральна ознака є однією з найважливіших динамічних ознак екологічного конституціоналізму, – бо вона фактично й сприяла його появі та розвитку. Більш того, саме оцінка довкілля та дій публічної влади держави, співтовариства держав у темпоральному розумінні дає нам змогу визначити і виявити ефективність цієї форми загального конституціоналізму у охороні, захисті та збереженні довкілля як біологічно-екзистенційної основи збереження людства;

– функція – робота елемента в системі. Функціональна характеристика екологічного конституціоналізму напряму залежить від дій держави, її законодавчої, виконавчої і судової влади, – а) з належної нормативної регламентації і регулювання відносин в сфері екологічної безпеки, що має багатофакторний та багаторівневий характер; б) з належного виконання законодавчо-нормативних приписів щодо охорони довкілля; в) з ефективного судового захисту екологічних прав людини;

– стан – положення системи щодо інших її положень. В сфері екологічного конституціоналізму ознака стану має пріоритетне значення як відображення: а) відповідної, б) належної, в) якісно-характерологічної, г) наближеної до ідеальної, г) взаємодії всіх елементів профільної феноменології, що д) своєю сумісною, е) синергією і є) інтерсуб'єктивною діяльністю скеровані на збереження довкілля, як основної цінності людства;

– системний ефект – такий результат спеціальної переорганізації елементів системи, коли ціле стає більше ніж простою сумою частин. Отже, феноменологію екологічного

конституціоналізму можна охарактеризувати як дійсно системну, бо вона є поліелементною; спирається на сукупність пара- і метаявищ; базується на розмаїтті об'єктів екологічної охорони; залучає до участі у профільних відносинах велику кількість суб'єктів; характеризується великою кількістю форм організаційної діяльності та організаційно-правовими формами охорони тощо, – і всі ці наведені елементи знаходяться у відповідному тісному зв'язку і постійній взаємодії;

– структурна оптимізація – цілеспрямований ітераційний процес отримання серії системних ефектів з метою оптимізації прикладної мети в рамках заданих обмежень. При цьому, структурна оптимізація практично досягається за допомогою спеціального алгоритму структурної переорганізації елементів системи на основі розроблених імітаційних моделей [20]. Екологічний конституціоналізм в розумінні структурної оптимізації виступає як її яскрава демонстраційна і ефективна модель, бо об'єднує в собі безліч варіантів поведінки держави, її публічної влади, а також всіх суб'єктів екологічних відносин, скерованих на формування загальних підходів, що є об'єктивно необхідними і організаційно ефективними з метою збереження довкілля і людини в ньому.

Отже, треба розуміти, що розгорнуте визначення системного підходу полягає в тому, що це підхід, при якому будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємозв'язаних елементів (компонентів), що має вихід (ціль), вхід (ресурси), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок. Це найскладніший підхід. Ба більше, системний підхід є формою накладення теорії пізнання і діалектики з дослідженням процесів, що відбуваються в природі, суспільстві, мисленні. Його суть полягає в реалізації вимог загальної теорії систем, згідно з якою кожен об'єкт у процесі його

дослідження повинен розглядатися як велика і складна система і, одночасно, як елемент загальнішої системи. Розуміння феноменології екологічного конституціоналізму повністю відповідає наведеним настановам.

Треба наголосити на тому, що визначення системного підходу включає також обов'язковість вивчення і практичного використання таких восьми його аспектів, що суттєво впливають на методологію дослідження в тому числі й феноменології конституціоналізму за рахунок розширення кола методів пізнання профільного явища. До таких аспектів відносяться:

– системно-елементний або системно-комплексний, який полягає у виявленні елементів-складових даної системи. У всіх соціальних системах можна виявити речові компоненти (засоби виробництва і предмети споживання), процеси (економічні, соціальні, політичні, духовні, управлінські і т. д.) і ідеї, науково-усвідомлені інтереси людей і їх спільнот (в контексті нашого дослідження – складний теоретико-практичний і політико-правовий феномен);

– системно-структурний, який полягає у з'ясуванні компонентів і елементів, внутрішніх зв'язків і залежностей між елементами даної системи, що дозволяє отримати уявлення про внутрішню організацію (будову) досліджуваної системи (в контексті нашого дослідження – сукупність теорії, історії та практики конституційного будівництва);

– системно-функціональний, який потребує виявлення функцій, для виконання яких створені і існують відповідні системи (в контексті нашого дослідження – важлива системно-функціональна феноменологія, що лежить в основі формування, існування, функціонування, розвитку і вдосконалення демократичної правової державності);

– системно-цільовий, який

означає необхідність наукового визначення завдань і підзавдань системи, їхніх взаємних зв'язків між собою (в розумінні нашого дослідження – телеологічна домінанта міститься в побудові суспільства і держави, що визнають верховенство конституції та її принципів в повсякденній та перспективній державно-правовій практиці);

– системно-ресурсний, який полягає в ретельному виявленні ресурсів, потрібних для функціонування системи, для вирішення системою тієї або іншої проблеми (в розумінні нашого дослідження – проведення належного нормативно-правового регулювання та його реформування в контексті потреб формування і функціонування демократичної правової державності);

– системно-інтеграційний, який полягає у визначенні сукупності якісних властивостей системи, що забезпечують її цілісність і особливість (в розумінні нашого дослідження – забезпечення основоположних настанов конституціоналізму: верховенства правового закону, зв'язаність держави та всіх її органів і посадових осіб правом, пріоритет прав і свобод людини перед правами держави тощо);

– системно-комунікаційний, який означає необхідність виявлення зовнішніх зв'язків даної системи з іншими, тобто, її зв'язків з навколишнім середовищем (в контексті нашого дослідження – зв'язок феноменології конституціоналізму з державою і суспільством, їх інституційною структурою, особливо з інститутами громадянського суспільства);

– системно-історичний, який дозволяє з'ясувати умови в часі, які вплинули на виникнення досліджуваної системи, пройдені нею етапи, сучасний стан, а також можливі перспективи розвитку [21, с. 138] (в контексті нашого дослідження цей аспект збігається з історичним методом дослідження профільної феноменології

відносно наявності його історичної ретроспективи).

Застосування наведених восьми аспектів системного підходу до розуміння феноменології екологічного конституціоналізму дає нам можливість не тільки поглибити уявлення про нього як системне явище, а й визначити в ньому свою телеологічну, структурну, функціональну, інтеграційну, комунікаційну, ретроспективну, а також перспективну складові, що свідчить про його доктринально-теоретичну спроможність, аксіологічну змістовність, праксеологічну наповненість та суттєве телеологічне майбутнє.

Г) порівняльний метод – компаративний метод є одним з найефективніших в процесі дослідження профільної феноменології, бо дозволяє створити уявлення про особливості становлення, розвитку та функціонування конституціоналізму в різних державах шляхом зіставлення і порівняння їх окремих рис, форм, видів, визначення зв'язків та взаємозалежностей, – більш того, він дає можливість порівнювати ці особливості з характерологічними ознаками загального конституціоналізму і робити відповідні висновки щодо відповідності наведених ознак надбанням загальної феноменології. На думку фахівців цей метод, по-перше, тісно пов'язаний з історичним методом; по-друге, він реалізується шляхом порівняння; по-третє, через це він дає можливість виявляти загальне та особливе у розвитку країн і народів світу; по-четверте, а це, своєю чергою, веде до можливості визначення причини цих подібностей та відмінностей. Отже, кожне порівняльно-історичне дослідження ставить собі конкретні пізнавальні мети, що визначають коло джерел та особливості використовуваних методів порівняння. По відношенню до профільної феноменології можуть бути застосовано в основному три види історичних порівнянь: 1) історико-типологічні

(що вивчають схожість конвергентних (подібних) явищ); 2) історико-генетичні (досліджувальні явища, що мають генетичний зв'язок у їх розвиток, тобто діахронно); 3) історико-дифузійні (вивчають явища, що поширюються в результаті запозичень) [22, с. 211].

Проектування наведених настанов компаративного методу на феноменологію екологічного конституціоналізму дає змогу свідчити про наявність позитивних аргументів щодо його застосування в процесі методологічного забезпечення профільної феноменології, – причому, практично всі настанови, що характеризують цей метод при застосуванні до екологічного конституціоналізму дають позитивну і якісну відповідь, починаючи від історичних, країнознавчих та інших характерних ознак. Треба зазначити, що використання компаративного методу до пізнання екологічного конституціоналізму у зв'язку з загальним конституціоналізмом, фактично дає бінарний ефект та наводить на більш поглиблену аргументацію та висновки.

Треба зазначити, що загалом методи порівняльного підходу включають різні способи порівняння, що, своєю чергою, можуть реалізовуватися через використання окремих засобів (способів) пізнання, а саме:

– функціональний, що дозволяє зіставляти функції, які виконує той чи інший інститут держави (у контексті нашого дослідження – дослідження функціонально-динамічних властивостей елементного складу профільної феноменології та їх розвиток в історичній ретроспективі);

– нормативний, що використовує терміни і категорії специфічних правових систем з метою аналізу норм права та законодавчих рішень (у контексті нашого дослідження – визначення рівня та якості нормативно-правових регламентації і регулювання різних видів і форм профільної феноменології,

їх розвиток і вдосконалення тощо);

– проблемний, який порівнює вирішення певних правових розбіжностей у рамках законодавчої системи та аналізує можливість застосування цих рішень у рамках свого законодавства (у контексті нашого дослідження – визначення проблемних питань становлення та розвитку профільної феноменології в контексті визначення методів подолання конституційно-правових колізій, суперечок і конфліктів, а також пошук засобів для зниження конфліктогенності конституційно-правових відносин між суб'єктами конституційного права та запозичення позитивних правових відносин у вигляді правових стандартів національного та міжнародного рівнів);

– текстуальний, який аналізує, яке текстове оформлення найбільш продуктивно впливає на реалізацію правових норм у національному масштабі [22, с. 212] (у контексті нашого дослідження – визначення якості нормопроектної роботи та нормотворчості відносно формулювання нормативних правоположень, що закріплюють функціонально-онтологічні та діяльнісно-гносеологічні ознаки національного конституціоналізму тощо). Цей метод може бути застосований й для дослідження міжнародно-правових актів держави договірною характеру, що містять її міжнародно-правові зобов'язання у відповідній сфері міждержавних відносин та повинні бути запозичені національною правовою системою, зокрема і насамперед, її конституційним правом;

Д) нормативний метод у чистому вигляді в контексті дослідження, що проводиться, може бути застосований у більш широкому розумінні як методологія дослідження правового явища [23, с. 54–58] яким конституціоналізм й виступає по своїй суті та у своїх внутрішніх і зовнішніх проявах. Тут йдеться про рівень, форми, якість та ефективність нормативно-правової

регламентації положень, що: а) відображають основоположні настанови (принципові засади) конституціоналізму, б) його елементні складові, в) загальні поведінково-діяльнісні настанови суб'єктів конституційно-правових відносин, що сприяють своєю діяльністю формуванню і реалізації профільної феноменології, г) фіксують відповідні результати конституційно-правового регулювання найважливіших відносин, що виникають між людиною (особистістю), соціумом і державою та рефлексують їх особливості тощо; г) дають розуміння самого конституційного права, його сутності і значення в механізмі загального нормативно-правового регулювання, зокрема його співвідношення з іншими базовими регуляторами, де право і, насамперед, конституційне право – «це концепція передових моральних принципів, яка є загальною для всіх учасників міжнародної спільноти і, як це загально визнано, є пізнаною лише людським розумом» [24].

Враховуючи те, що феноменологія екологічного конституціоналізму, як й загальний конституціоналізм, має основоположну нормативну основу, всі наведені настанови можуть на пряму і ефективно застосовуватись й в процесі пізнання профільної феноменології;

Е) аксіологічний метод – є дуже важливим методом наукового пізнання профільної феноменології. На думку В. С. Бігуна, основою аксіологічного підходу є «визнання людини найвищою соціальною цінністю та визнання права цінністю, формою відображення і способом втілення людських цінностей. Застосування цього підходу дозволяє встановити, що закономірністю формування, прояву й розвитку ціннісних

властивостей відношення людини й права є розвиток і поступальне здійснення гуманістичної природи права. Одним із проявів такого здійснення є поступ як філософсько-правової та політико-правової думки, так і політико-правової практики у напрямі визнання та утвердження людини «найвищою соціально-правовою цінністю» [25, с. 4]. На нашу думку, аксіологічний потенціал конституціоналізму є більш ширшим та більш системнішим, бо для забезпечення положення про те, що людина є «найвищою соціально-правовою цінністю» треба: а) здійснити відповідні заходи щодо розробки державної гуманітарної правової політики з закріпленням її відповідних телеологічних доміант у вигляді інтересів держави, що координуються з інтересами суспільства, людини, її груп і асоціацій; б) сформувати відповідну нормативну і функціональну конфігурацію публічної влади; в) втілити в практику відповідні принципи її діяльності; г) скерувати діяльність органів, що її репрезентують, на супроводження і забезпечення визнання, охорони, захисту, реалізації, гарантування прав і свобод людини.

Гуманістично-гуманітарні принципи, на яких базується феноменологія екологічного конституціоналізму, дають змогу стверджувати, що: а) наведені вище методологічні підходи можуть безумовно бути використані в процесі її пізнання і розуміння, а б) аксіологічний метод може бути ефективно застосований до методологічного супроводження профільної феноменології; крім того в) цей метод дає можливість визначити профільну феноменологію як конституційну та муніципальну цінності.

Список використаних джерел

1. Балинська О. М., Ященко В. А. Методологія сучасного правознавства : посібник / за заг. ред. О. М. Балинської. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
2. Муромцев Г. И. Конституционализм: проблемы методологии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionalizm-problemy-metodologii>. (дата звернення: 3.02.2022).

3. Графский В. Г. Конституционализм как предмет изучения. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2009. № 3. С. 3; Графский В. Г. Конституция и конституционализм в междисциплинарном восприятии (история и современность). *Философия права и конституционализм* : матер, четвертых филос. прав, чтений памяти ак. В. С. Персесянца. М., 2010. С. 18–51.

4. The Judicial Colloquium on Objective 16 in the Field of Sustainable Development: The Role of the Judiciary in Promoting the Rule of Law in Environmental Matters. ECE /MP.PP / WG.1 / 2019/8 // UN ECOSOC. 2019. 5 p.

5. Потапчук Г.В. Екологічний конституціоналізм: теоретико-нормативні підходи до розуміння та становлення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 116–130.

6. Бир С. Мозг фирмы. М. : Радио и связь, 1993 (перевод книги “Brain of the firm” by Stafford Beer). URL: <http://holmogorov.rossia.org/libr/bire/index.htm> (дата звернення: 5.02.2022).

7. Гараедаги Дж. Системное мышление: Как управлять хаосом и сложными процессами : Платформа для моделирования архитектуры бизнеса. Минск : Гревцов Паблицер, 2011. 480 с.

8. Бостан С. К. Методологія правового дослідження: поняття, структура, філософсько-світоглядні засад. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 1 (2). С. 16–28.

9. Конституціоналізм. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Конституціоналізм> (дата звернення: 5.02.2022).

10. Курята Ю. В. Проблеми загальної та педагогічної психології. *Збірн. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2010. Т. XII. Ч. 4. С. 225–232.

11. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1981. 462 с.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

13. Див.: Еллинек Г. Конституции, их история и значение в современном праве. СПб. : Голос, 1906. 48 с.

14. Дождев Д.В. Римское частное право. 2-е изд. М. : Остожье, 2000. 208 с.

15. Егоров С.А. Конституционализм в США: политико-правовые аспекты. М. : Наука, 1993. 198 с.

16. Сліденко І. Д. Феноменологія конституційного контролю. *Генеza, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, синергетичних аспектів* : монографія. Київ : Істина, 2010. 624 с.

17. Орзих М. Ф., Крусян А. Р. Современный конституционализм в Украине. *Введение в украинское конституционное право* : монографія. Киев : Алерта, 2006. 290 с.

18. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. – конституційне право; муніципальне право. Одеса, 2010. 42 с.

19. Дуцяк І. Логіка : підручник. Київ : Знання, 2010. 406 с.

20. Системний підхід. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Системний_підхід#:~:text=Системний%20підхід%20\(англ.,об'єкта%20як%20модель%20системи](https://uk.wikipedia.org/wiki/Системний_підхід#:~:text=Системний%20підхід%20(англ.,об'єкта%20як%20модель%20системи) (дата звернення: 2.07.2022).

21. Підхід системний. Словник-довідник з екології : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапівщина. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. 225 с.

22. Павліченко Є., Стець О., Шелудяков Р. Методологічні засади компаративного аналізу в системі юридичних досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 210–214.

23. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 54–58.

Потапчук Г. В. Екологічний конституціоналізм: до питання про методологію пізнання (розуміння, визначення та дослідження)

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань методології пізнання (розуміння, визначення та дослідження) екологічного конституціоналізму як нової феноменології національного конституційного і загального міжнародного права.

Аргументується, що ознаками методологічної властивості, що торкаються екологічного конституціоналізму, виступають чинники його забезпечення, а саме: 1) його теоретико-ідеологічною основою виступає принцип верховенства права в питаннях, що стосуються довкілля (нормативно-засадниче забезпечення); 2) у прагматично-функціональному аспекті він витікає з рішень національних судів, які постановили, що: а) право на здорове довкілля є найважливішим елементом конституційного права на життя; б) воно є правом, що охороняється конституцією; в) воно є правом, яке можна відстоювати в судах (судово-охоронювальне забезпечення); 3) у ефективно-результативному вимірюванні він базується на рішеннях багатьох національних судів загальноєвропейського регіону щодо права на здорове довкілля (телеологічно-захисне забезпечення); 4) у структурно-архітектонічній побудові він є відносно новим явищем, що знаходиться на стику конституційного, міжнародного, права прав людини і права довкілля (міждисциплінарно-комплексне забезпечення); 5) у глобально-охоронювальному і глобально-захисному розумінні він є явищем, що демонструє – довкілля є належним предметом захисту в конституційних текстах і в судах в усьому світі (глобально-захисне забезпечення); 6) у інструментальному супроводженні і забезпеченні він є явищем, що відображає інноваційні конституційні механізми забезпечення екологічних прав і прав людини або досягнення стійкого розвитку (інноваційно-конституційне забезпечення).

Ключові слова: конституціоналізм, глобальний конституціоналізм, екологічний конституціоналізм, конституційне право, міжнародне публічне право, загальне міжнародне право, методологія правознавства, феноменологічний метод пізнання, права людини.

Potapchuk A. Ecological constitutionalism: to the question of the methodology of knowledge (understanding, definition and research)

The article is devoted to the study of topical issues of the methodology of knowledge (understanding, definition and research) of ecological constitutionalism as a new phenomenology of national constitutional and general international law.

It is argued that the methodological features of ecological constitutionalism are the factors of its support, namely: 1) its theoretical and ideological basis is the principle of the rule of law in matters related to the environment (normative and fundamental support); 2) in the praxeological-functional aspect, it follows from the decisions of national courts, which ruled that: a) the right to a healthy environment is the most important element of the constitutional right to life; b) it is a right protected by the constitution; c) it is a right that can be defended in courts (judicial security); 3) in the effective-resultative measurement, it is based on the decisions of many national courts of the pan-European region regarding the right to a healthy environment (teleological and protective provision); 4) in structural and architectural construction, it is a relatively new phenomenon located at the junction of constitutional, international, human rights law and environmental law (interdisciplinary and complex provision); 5) in the global protective and global protective sense, it is a phenomenon that demonstrates that the environment is a proper subject of protection in constitutional texts and in courts around the world (global protective provision); 6) in instrumental support and provision, it is a phenomenon that reflects

Екологічний конституціоналізм: до питання про методологію пізнання...

---

innovative constitutional mechanisms for ensuring environmental rights and human rights or achieving sustainable development (innovative constitutional provision).

Key words: constitutionalism, global constitutionalism, ecological constitutionalism, constitutional law, international public law, general international law, methodology of jurisprudence, phenomenological method of knowledge, human rights.